

Hoofddoekzorgen

Mieke Maerten

De discussie rond de hoofddoek doet de jongste tijd overal in West-Europa stof opwaaien. Ook in Vlaanderen laten voor- en tegenstanders van een verbod op hoofddoeken luidkeels van zich horen. In de huidige discussie draait alles om de zin of onzin van een wettelijk verbod op hoofddoeken. Voor alle duidelijkheid: het gaat hier om een verbod op het dragen van een hoofddoek voor leerlingen van openbare scholen of personen in openbare ambten. Het gaat uiteraard niet om het verbannen van de hoofddoek in het straatbeeld.

Het debat over de hoofddoek is een moeilijk en complex debat waarbij voor- en tegenstanders vaak met gelijkaardige argumenten schermen om hun stelling te verdedigen. Hoog tijd vonden wij om alle argumenten en meningen eens op een rij te zetten.

Vrouwen van de profeet

De oorspronkelijke betekenis van de hoofddoek heeft een religieuze oorsprong. Het moest de privacy van de vrouwen van de profeet Mohammed waarborgen. Er worden verschillende citaten uit de Koran aangehaald als verklaring voor deze gewoonte. Hoewel nergens sprake is van een verplichting, spoort de Koran islamitische vrouwen (en mannen) aan zich ingetogen te gedragen. De sluier werd een middel om zich als vrouw te onderscheiden van de onzedelijke vrouwen. Het dragen van de sluier had ook te maken met de bescherming van de zuiverheid van de vrouw, wier verleidelijkheid afgeschermd moest worden van de man.

In de hedendaagse moslimwereld zijn er verschillende motivaties voor het dragen van een hoofddoek. De islamitische sluier heeft ook veel verschillende vormen. Men heeft het meestal over de *hijab*, een hoofddoek die de haren en de hals bedekt. Er is ook de *chador*, een mantel die het lichaam en het hoofd omhult, de *niqab* die enkel de ogen vrijlaat en ten slotte de *burqa*, een mantel die de vrouw volledig omhult en enkel een gaas laat om door te kijken.

De discussie draait vooral rond de hijab die tot voor enkele jaren geen probleem vormde in West-Europa. De westerse samenleving keert zich over het algemeen resoluut tegen de niqab of de burqa. Die worden meer nog dan de hijab gezien worden als symbool voor de onderdrukking van de vrouw.

Een vrij recent conflict

De sluier zorgt slechts de jongste jaren voor conflicten in West-Europese landen. Daar zijn verschillende redenen voor. De voorbije jaren duikt de sluier steeds prominenter op in het straatbeeld. Veel vrouwen van de eerste generatie dragen geen sluier, terwijl hun dochters dat steeds vaker wel doen. Vanaf de jaren 1980 ontstaan er op wereldniveau verschillende groeperingen die een meer traditionele beleving van de Islam verdedigen. Deze organisaties pleiten vaak voor het behoud van de hoofddoek en vinden veel aanhang bij jonge allochtonen op zoek naar een eigen identiteit.

Tegelijkertijd is de Westerse samenleving intoleranter geworden ten opzichte van de moslimgemeenschap. Extreem rechts rukt overal in Europa op. Bovendien hebben steeds meer mensen het gevoel dat een harmonieuze multiculturele samenleving een utopie is. De gebeurtenissen van 11 september 2001 hebben het klimaat van onverdraagzaamheid alleen maar gevoed.

In de meeste West-Europese landen startten de conflicten in het onderwijs. Scholen krijgen het steeds moeilijker hun houding tegenover het groeiend aantal gesluierde meisjes te bepalen én te verdedigen. Meestal vinden scholen dat een algemene, door de overheid bepaalde, regel zich opdringt.

In *Duitsland* startte de discussie in 1997 toen de Turkse lerares Fereshta Ludin niet aan het werk kon zolang ze niet bereid was haar hoofddoek af te doen. Na een lang juridisch gevecht en een verhitte discussie laat de Duitse staat hoofddoeken voor leerkrachten toe, tenzij de deelstaat het kledingstuk expliciet verbiedt. Ondertussen hebben zeven van de

zestien deelstaten een verbod voor leerkrachten aangekondigd. Voor leerlingen geldt geen hoofddoekverbod.

Ook in *Nederland* trekken scholen regelmatig aan de alarmbel. De hoofddoek is er toegelaten op openbare scholen. Op bepaalde scholen geldt evenwel een verbod op de gezichtssluier. Dat verbod wordt gemotiveerd met drie argumenten: het verhindert de communicatie, het hindert de identificatie en dus de veiligheidsmaatregelen en het hindert de integratie in de Nederlandse samenleving.

In *Frankrijk* keurde het parlement in februari 2004 een verbod goed: het dragen van religieuze symbolen is er verboden vanaf het schooljaar 2004-2005. Met zijn traditie van "laïcité", strikte religieuze neutraliteit in gebouwen en instellingen van de republiek, ligt het invoeren van zo'n wet in Frankrijk iets makkelijker. Naast het principe van de "laïcité" werd het verbod gemotiveerd met volgende argumenten. Ten eerste het stijgend integrisme bij jonge moslimmannen en ten tweede de toename van antisemitisch geweld.

In *België* mogen scholen tot nu toe zelf hun beleid bepalen. Verschillende Brusselse scholen voerden al een verbod op hoofddoeken in. De directie van deze scholen halen verschillende redenen aan. De toenemende radicalisering, met bijhorende bekeringsijver en sociale druk speelde vaak een belangrijke rol. Het feit dat het onderwijs hierdoor in het gedrang komt, sommige gesluierde meisjes weigeren om deel te nemen aan de lessen biologie, zwemmen of turnen, sterkte hen in hun besluit.

Vanuit de overheid kwamen er enkele initiatieven. PS-senator Annemarie Lizin diende een wetsvoorstel in dat ook in Belgische openbare scholen de hoofddoek wil verbieden. Ook minister Patrick Dewael liet weten hier een voorstander van te zijn. Minister van Gelijke Kansen, Marie Arena (PS) riep op om de discussie niet te verengen tot de hoofddoek en startte een interculturele dialoog op.

De kernargumenten van het debat

GODSDIENSTVRIJHEID VERSUS SECULARISATIE

Heeft de hoofddoek een plaats in de moderne multiculturele samenleving?

Zowel voor- als tegenstanders halen valabele democratische argumenten aan.

Tegenstanders van een verbod beroepen zich op de godsdienstvrijheid als universeel mensenrecht. Iedereen heeft het recht zijn of haar persoonlijke geloofsovertuiging te kunnen openbaren.

Voorstanders van een verbod houden vast aan een strikte interpretatie van de scheiding tussen kerk en staat. We leven in een seculiere samenleving, religie is er een privé-zaak. Het dragen van de hoofddoek in het openbaar druist tegen dit idee in. Het is op dit concept van secularisatie dat het Franse verbod op religieuze symbolen gebaseerd is.

De hoofddoek is uiteraard niet het enige religieuze symbool. Ook andere godsdiensten worden gekenmerkt door uiterlijke tekenen. Vooral de joodse keppel wordt in dit verband vaak aangehaald.

Dat de hoofddoek meer weerstand oproept dan de joodse keppel heeft alles te maken met het feit dat de hoofddoek vaak meer is dan een zuiver religieus symbool. De hoofddoek is willens nillens een politiek symbool geworden.

HOOFDDOEK ALS TEKEN VAN IDENTITEIT EN VERZET

De sluier wordt naast een religieus symbool ook vaak gezien als teken van protest tegen de verwestering. De hoofddoek als politiek symbool staat voor het afwijzen van de westerse waarden en normen. Dat steeds meer jonge meisjes hoofddoeken dragen wordt vaak in verband gebracht met een stijgend protest tegen de dagdagelijkse discriminatie. Allochtone jongeren voelen zich hoe langer hoe meer buitengesloten uit de westerse samenleving en plooiën terug op de normen en waarden van de eigen culturele achtergrond.

Iedereen, en pubers in het bijzonder, gaat door een periode waarin gezocht wordt naar een eigen identiteit. De meeste mensen hebben er behoefte aan deel uit te maken van een groep waarin ze zich thuis en erkend voelen. Binnen een multiculturele samenleving gaat dit vaak gepaard met een zoektocht naar de eigen etnische identiteit. Door het dragen van een hoofddoek maken jonge meisjes duidelijk dat ze moslims zijn, maar ook dat zij tot een bepaalde etnische gemeenschap behoren. De hoofddoek is voor veel allochtone meisjes dan ook een teken van verbondenheid en een vorm van zelfbevestiging.

Een ander argument dat vaak aangehaald wordt om het stijgend aantal hoofddoeken bij jonge meisjes te verklaren is de rebelseheid van de pubertijd. Wereldwijd gebruiken pubers hun uiterlijk als protestmiddel. Sommige moslimmeisjes vinden dat hun ouders te westers zijn. De aantrekkingskracht van de hoofddoek kan voor een stuk dezelfde zijn als dat van een punkkapsel: het shockeert en irriteert de volwassenen en autoriteiten en kan op die manier extra aantrekkelijk zijn. Een verbod werkt hier dan als een rode lap op een stier.

HET ARGUMENT PRO EN CONTRA: DE KEUZEVRIJHEID

De keuzevrijheid is een van de belangrijkste punten in de discussie over de hoofddoek. Tegenstanders van de hoofddoek gaan er vaak vanuit dat vrouwen en meisjes de hoofddoek opgelegd krijgen. De hoofddoek is in die visie vooral een verplichting om de mannelijke gemeenschap te behagen en een middel om de vrouw onderdrukken.

Veel moslimvrouwen benadrukken dan ook dat ze de hoofddoek uit vrije wil dragen. Een verbod op het dragen van de hoofddoek wordt dan een beknutting van die vrije keuze.

Ongetwijfeld zijn er vrouwen die verplicht worden om de hoofddoek te dragen, net zoals er vrouwen zijn die er zeer bewust voor kiezen. Vaak is het echter niet zo éénduidig en ligt de motivatie voor het dragen van een hoofddoek ergens in het midden. Vele moslimvrouwen zien de sluier niet als een vorm van onderdrukking maar als een vanzelfsprekendheid. Zij dragen de hoofddoek uit gewoonte, omwille van de sociale druk en omdat ze in de gemeenschap aanvaard willen worden. Zij ervaren die druk niet noodzakelijk als iets negatiefs. Dit kan echter wel uit de hand lopen. Zo getuigen sommige vrouwen dat zij zonder een hoofddoek voortdurend lastiggevallen en uitgescholden worden op straat. Hun 'keuze' om een hoofddoek te dragen ligt dan uiteraard zeer dicht tegen oplegging, al is ze niet direct.

Hoofddoek en feminisme: een moeilijke relatie

Voorstanders van een verbod op de hoofddoek schermen vaak met het argument dat zij willen opkomen voor de emancipatie van de moslimvrouw. Tegenstanders brengen daar tegenin dat de hoofddoek niet noodzakelijk de emancipatie in de weg moet staan en af en toe zelfs juist meer vrijheid kan betekenen.

Het is duidelijk dat de oorspronkelijke betekenis van de hoofddoek en de patriarchale maatschappijorganisatie waarin het gebed was, onverenigbaar is met het hedendaags westers ideaal van gelijkheid tussen mannen en vrouwen. Ondertussen is zowel de betekenis voor de draagsters als de organisatie van hun dagdagelijks leven grondig veranderd. Toch is de hoofddoek nog steeds zeer moeilijk te verenigen met de gelijkwaardigheid tussen mannen en vrouwen.

Westerse feministen staan dan ook meestal afwijzend tegenover de hoofddoek op zich, maar zijn daarom niet noodzakelijk voorstanders van een verbod. De meeste westerse vrouwen kunnen, onder meer door hun eigen culturele achtergrond en geschiedenis, het dragen van een hoofddoek niet loskoppelen van het idee van de onderdrukking van de vrouw. Heel wat Franse feministen steunden dan ook het voorstel tot verbod in een gemeenschappelijk pamflet. Zij beargumenteerden hun afwijzing in een aantal duidelijke stellingen. De sluier, zo vinden zij, reduceert de vrouw tot prooi en de man tot jager. De sluier is voor hen een verraad aan de moslimgemeenschap die over de hele wereld gevochten heeft voor de afschaffing ervan. De sluier is een symbool van patriarchaat. De

sluier is een test: vanzelfsprekendheden worden in vraag gesteld: gemengde klassen, zwemuren, neutraliteit van de medische hulpverlening, rechtspraak en universiteit. De sluier is een eerste stap naar andere eisen, zo vrezen zij. Ten slotte vinden ze dat de sluier nog maar eens toont dat verworven vrouwenrechten precair zijn en voortdurend onder vuur liggen.

Toch zijn ook vele westerse feministen niet gewonnen voor een verbod. Zij erkennen het feit dat vele moslimvrouwen de hoofddoek niet als onderdrukkend ervaren en dat het ook emanciperend kan werken. Wie er zelfbewust voor kiest, ziet zich niet beperkt in haar ontplooiing. Wie verplicht wordt een sluier te dragen heeft alleen met de sluier de kans om te studeren, zich vrij buiten te begeven, te emanciperen.

Niet-westerse feministen zijn over het algemeen fervente tegenstanders van een verbod, al zijn er zeker uitzonderingen. Moslimfeministes kaatsen de bal naar de westerse vrouwen terug. Zij zien de hoofddoek als een protest tegen de westerse samenleving die de vrouw herleidt tot iets lichamelijks. Ze kanten zich tegen de obsessie van westerse vrouwen en meisjes met hun gewicht en uiterlijk. Op die manier is de hoofddoek geen teken van onderdrukking maar van zelfbewustzijn. Het actiecomité moslimvrouwen uit Vlaanderen verwoordde het in de krant *De Standaard* als volgt: "De hoofddoek is voor [de Europese moslimvrouw] een symbool van vrouwenemancipatie. Ze voelt zich vrouw in de volste betekenis van het woord en veroordeelt elke poging om de vrouw tot lustobject te degraderen."¹

Niet alle moslimfeministen zijn voorstanders van het dragen van een hoofddoek, maar zij benadrukken dat de meisjes en vrouwen zelf moeten beslissen hun hoofddoeken af te leggen. Het onderwijs kan daarin een belangrijke rol spelen. Scholen moeten meisjes weerbaar maken zodat ze sterk genoeg zijn om zelf te kiezen of ze een hoofddoek willen dragen. Een gedegen religieus onderwijs is ook belangrijk, jonge vrouwen moeten begrijpen dat deze interpretatie van de koran een hele mannelijke interpretatie is.

De hele kwestie van de hoofddoek blijft zeer moeilijk, ook voor feministen. Het blijft moeizaam balanceren tussen het recht op eigen cultuur en vrouwenrechten. Het feminisme neemt doorgaans een cultuurrelativistische houding aan: respecteer elkaars standpunt ook al hanteer je andere waarden. Het wordt echter steeds moeilijker de grenzen hiervan te bepalen. De hoofddoek is een twijfelgeval met voor- en tegenstanders. De chador is voor het overgrote deel van de feministen een stap te ver. Bovendien hebben feministen het erg moeilijk met het feit dat de hoofddoek jonge meisjes vaak moet beschermen tegen de machocultuur van jonge mannen. Alle vrouwen, met of zonder hoofddoek, verdienen respect.

De vrouwenbeweging in Vlaanderen.

Naar aanleiding van de recente discussie lieten ook vele Vlaamse feministische organisaties van zich horen.

Het *Vrouwen Overleg Komitee (VOK)*, is geen voorstander van een wettelijk verbod op hoofddoeken voor leerlingen in de openbare scholen. Het VOK meent dat de vrijheid van meningsuiting en de godsdienstvrijheid belangrijke democratische waarden zijn die niet mogen geschonden worden. Vrijheid van vrouwen en meisjes om eigen keuzes te maken, is voor hen essentieel. De deelname aan het onderwijs van de eigen keuze voor meisjes van vreemde origine is voor het VOK van fundamenteel belang om gelijke kansen en emancipatie te bevorderen. Scholen mogen dus niet voor hen gesloten worden.

Het VOK staat echter op de vrije keuze: ze keuren het gebod van een hoofddoek door vaders, broers, imams, moeders, druk van de hele gemeenschap, af. Het VOK ziet een oplossing voor dit probleem in een dialoog, en niet met een wet. Een interculturele dialoog moet overigens over veel meer gaan dan de hoofddoek, en de echte kwesties van achterstelling en uitsluiting van migranten(meisjes en vrouwen) moeten bekeken worden.

Ook het *Steunpunt Allochtone Meisjes en Vrouwen (SAMV)*, roept op tot een breder debat. Zij pleiten voor een positieve neutraliteit: pluralisme waar ieder het recht heeft verschillend te zijn en dit vrij te beleven. Het echte debat, hoe omgaan met de diversiteit

¹ De hoofddoek emancipeert, Jamila Hadri. *De standaard*, 10/02/2004.

in onze samenleving vanuit een respect voor verscheidenheid, werd volgens het SAMV nog niet gevoerd. Neutraliteit in het openbare leven moet gewaarborgd worden op het niveau van de functie-uitvoering en niet op het niveau van de uiterlijke kenmerken. Zij waarschuwen ervoor dat afkeuring van de hoofddoek enkel de kloof en de vijandigheid tussen jongeren van diverse afkomst en overtuiging vergroot.

Het SAMV is beducht voor de sociale druk waarmee sommige moslimmeisjes te kampen krijgen om de hoofddoek te dragen, maar benadrukt dat het hier om een minderheid gaat. Voor dit probleem moeten er volgens het SAMV (lokale) oplossingen gezocht worden via bemiddeling én moet er meer geïnvesteerd worden in emanciperende projecten met allochtone meisjes.

Naar aanleiding van het maatschappelijk debat over de hoofddoek, islam en vrouwenrechten en de interculturele dialoog van minister Marie Arena, heeft de *Vrouwenraad (NVR)* een werkgroep 'gender en multicultuur' opgericht. Deze werkgroep zal zich buigen over die thema's en terreinen die als strijdig met vrouwenrechten kunnen worden beschouwd en thema's die aansluiten bij het overleg 'interculturele dialoog'.

Nextgenderation, een Europees netwerk van studenten, onderzoeksters en activisten die bezig zijn met vrouwenstudies en feminisme, schreef naar aanleiding van de internationale vrouwendag het pamflet *Niet in onze naam!* Een tekst die wordt onderschreven door het Steunpunt Allochtone Meisjes en Vrouwen en het Vrouwen Overleg Komitee en waarin een krachtig standpunt tegenover de hoofddoek wordt ingenomen:

"Het is bijzonder modieus voor westerse politieke leiders om zich te profileren als de 'beschermers' van 'hulpbehoevende moslimmeisjes'. Moslimmeisjes en -vrouwen met een hoofddoek worden op die manier al te vaak voorgesteld als passieve slachtoffers van vrouwenonderdrukking.

We verwerpen een dergelijke verdeel-en-heersstrategie die witte vrouwen in Europa als 'bevrijd' wil voorstellen en die het 'gewicht van de emancipatie' op de schouders van zwarte, migranten- en vluchtelingenvrouwen en 'hun onderdrukkende cultuur' wil leggen. De logica van deze strategie is pervers, en belet ons om in solidariteit samen te werken. Wat de opgezette hysterie rond de hoofddoek van de laatste maanden onbesproken laat, is het ontoelaatbare feit dat een groot deel van de vrouwen en mannen van migrantenorigine vandaag in Europa nog steeds tweederangsburgers zijn, die dagelijks met racisme en discriminatie te maken krijgen, in het onderwijssysteem, op de arbeidsmarkt en op de woningmarkt"

Vlaamse feministen lijken doorgaans een cultuurrelativistisch standpunt in te nemen. Ze zijn tegen een verbod, maar benadrukken het belang van echte vrije keuze. Allen wijzen ze erop dat de hoofddoek niet het kernprobleem vormt in dit debat. Ze roepen beleidsmakers dan ook op om meer te investeren in de reële problemen die de multiculturele samenleving met zich meebrengt.

Meer lezen.

Uiteraard werd de hele mediadiscussie bewaard in de artikelcollectie van het Documentatiecentrum RoSa. Je vindt ze terug onder het trefwoord hoofddoek.

Meer achtergrondinformatie biedt de RoSa catalogus onder het trefwoord *hoofddoek*. Hieronder vind je alvast een beperkte selectie van recente publicaties:

Bouselmati, Mina. Le voile contre l'intégrisme : le foulard dans les écoles. Bruxelles: Labor: [Couleur livres], 2002.

Exemplaar nr.: DII 3h/0004

Trefwoorden:

ISLAM/FUNDAMENTALISME/NORMEN/HOOFDDOEK/MEISJES/ONDERWIJS/BELGIE

Djavann, Chahdortt. Bas les voiles! [S.I.]: Gallimard, 2003.

Exemplaar nr.: S/0380

Trefwoorden:

HOOFDDOEK/ISLAM/STANDPUNTEN/ERVARINGEN/IRAN/FRANKRIJK

El Guindi, Fadwa. Veil : modesty, privacy and resistance. Oxford: Berg, 1999.

Exemplaar nr.: FII n/0019

Trefwoorden:

HOOFDDOEK/ARABISCHE WERELD/MODE/UI TERLIJK/HOOFDDOEK/ANTROPOLOGISCH/HISTORISCH

Veestraeten, Hedwig. De betekenis(sen) van de hoofddoek voor Turkse meisjes van een '3de generatie' in een multicultureel België. Antwerpen: Universitaire Instelling Antwerpen, 2003.

Exemplaar nr.: FII p/0026

Trefwoorden:

HOOFDDOEK/ALLOCHTONE MEISJES/STANDPUNTEN/TURKS/BELGIE/SCRIPTIE

Weibel, Nadine B. Par-delà le voile : femmes d'islam en Europe. Bruxelles: Complexe, 2000.

Exemplaar nr.: FI h/0039

Trefwoorden:

ISLAM/EUROPA/NORMEN/UI TERLIJK/HOOFDDOEK/MAN-VROUW RELATIES/HUWELIJK/

Zouari, Fawzia. Le voile islamique : histoire et actualité, du Coran à L'Affaire du Foulard. Lausanne: Favre, 2002. - 171 p.: ill.

Exemplaar nr.: FII h/0218

Trefwoorden:

ISLAM/NORMEN/HOOFDDOEK/WETGEVING/HEILIGE TEKSTEN/FRANKRIJK

Zouari, Fawzia. Ce voile qui déchire la France. Paris: Éditions Ramsay, 2004. - 268 p.

Exemplaar nr.: FII b/0905

Trefwoorden:

HOOFDDOEK/STANDPUNTEN/POLITIEK/WETGEVING/FRANKRIJK/